

Цочо Бояджиев

ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ТОМ II

СРЕДНОВЕКОВИЕ

1

ФИЛОСОФИЯ НА ЕВРОПЕЙСКОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ

РЕНЕСАНСЪТ НА XII ВЕК. ПРИРОДАТА И ЧОВЕКЪТ

София, 2019

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Цочо Бояджиев, автор, 2019
© Издателство „Изток-Запад“, 2019

ISBN 978-619-01-0464-3

Цочо Бояджиев

**ИСТОРИКО-ФИЛОСОФСКИ
ИЗСЛЕДВАНИЯ
ТОМ II
СРЕДНОВЕКОВИЕ
1**

**ФИЛОСОФИЯ НА ЕВРОПЕЙСКОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ
РЕНЕСАНСЪТ НА XII ВЕК. ПРИРОДАТА И ЧОВЕКЪТ**

СЪДЪРЖАНИЕ

ФИЛОСОФИЯ НА ЕВРОПЕЙСКОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ /9

ПРЕДГОВОР КЪМ ЧИТАТЕЛИТЕ	11
Що е средновековна философия?.....	12
Източници.....	12
Особености на стила.....	13
Няколко думи за настоящото издание.....	16
ХРИСТИЯНСКАТА АПОЛОГЕТИКА	18
Атенагор.....	19
Юстин Мъченик.....	19
Тертулиан.....	21
Текст. ТЕРТУЛИАН, „ОПРОВЕРЖЕНИЕ НА ЕРЕТИЦИТЕ“, 7.....	23
УЧЕНИЕТО НА ЦЪРКОВНИТЕ ОТЦИ. АВРЕЛИЙ АВГУСТИН	25
Живот и съчинения.....	26
Смисълът на философията.....	26
Себепознанието.....	28
Доказателствата за съществуването на Бога.....	30
Богопознанието.....	31
Творението.....	33
Времето.....	35
Човекът.....	37
Проблемът за зло и свободата на волята.....	38
Текст. „ИЗПОВЕДИ“, КНИГА XI.....	40
ДИОНИСИЙ ПСЕВДО-АРЕОПАГИТ	44
Пътищата на богопознанието.....	45
Йерархията.....	48
Възвръщането към Бога.....	50
Текст. „МИСТИЧЕСКОТО БОГОСЛОВИЕ“.....	51

Боеций	55
Живот и съчинения.....	55
Същност и разделение на философията.....	56
Седемте свободни изкуства.....	57
Проблемът за универсалиите.....	59
Няколко метафизически дистинкции.....	61
Текст. „УТЕШЕНИЕ НА ФИЛОСОФИЯТА“, IV, ПРОЗА 6.....	65
„КАРОЛИНСКИЯТ РЕНЕСАНС“, ДЖОН СКОТ ЕРИУГЕНА	67
„Каролинският ренесанс“.....	68
Живот и съчинения.....	69
Вяра и разум.....	70
Диалектическият метод.....	72
Разделението на природата.....	73
Сътворената и творяща природа.....	74
Сетивният свят и човекът.....	76
Възвръщането към Бога.....	77
Текст. „ЗА РАЗДЕЛЕНИЕТО НА ПРИРОДАТА“, II 21.....	78
ДИАЛЕКТИЦИ И АНТИДИАЛЕКТИЦИ ПРЕЗ XI В. АНСЕЛМ ОТ КЕНТЪРБЪРИ 81	
Живот и съчинения.....	83
Вяра и разум.....	83
Доказателството от степените на съвършенство.....	85
„Онтологическото доказателство“.....	85
Спорът с Гаунило.....	87
Учението за истината.....	88
Текст. „ПРОСЛОГИОН“.....	89
„РЕНЕСАНСЪТ НА XII В.“ ШКОЛАТА В ШАРТЪР	92
„Ренесансът на XII в.“.....	92
Школата в Шартър.....	94
Пространството на разума.....	95
Понятието за природа.....	97
Текст. АЛАН ОТ ЛИЛ, „РАЗЛИЧАВАНИЯ НА ТЕОЛОГИЧЕСКИТЕ ПОНЯТИЯ“.....	101
ПИЕР АБЕЛАР	103
Живот и съчинения.....	103
Разумът и авторитетът.....	105
Спорът за универсалиите.....	110
Концептуализмът на Абелар.....	113
Текст. „ДИАЛЕКТИКА“, IV I, ПРОЛОГ.....	116

МИСТИКАТА НА XII В.	119
Школата в Сен Виктор	119
Цистерцианската мистика. Бернар от Клерво	121
Женската мистика	126
Текст. БЕРНАР ОТ КЛЕРВО, „ЗА ЛЮБОВТА КЪМ БОГА“, XV 39–40.....	127
АВГУСТИНИЗМЪТ НА XIII В. БОНАВЕНТУРА	129
Живот и съчинения.....	131
Философия и теология	132
Доказателствата за съществуването на Бога.....	134
Творението.....	136
Учението за душата.....	138
Учението за познанието	139
Текст. „ЗА ВЪЗВЕЖДАНЕТО НА ИЗКУСТВАТА КЪМ ТЕОЛОГИЯТА“	141
НАТУРАЛИЗМЪТ НА XIII В. РОДЖЪР БЕЙКЪН	144
Живот и съчинения.....	145
Целта на знанието	146
Източниците на невежеството	146
Позитивните предпоставки на истинното знание	148
Експерименталното знание	150
Текст. „ЗА ТАЙНИТЕ ДЕЯНИЯ НА ИЗКУСТВОТО И ПРИРОДАТА, и за нищожността на магията“	151
АРИСТОТЕЛИЗМЪТ НА XIII В. ТОМА ОТ АКВИНО.....	153
Живот и съчинения.....	153
Философия и теология	155
Структурата на съществуващото.....	158
Доказателствата за съществуването на Бога.....	160
Учението за човека	162
Учението за познанието.....	163
Текст. „СУМА НА ТЕОЛОГИЯТА“, I 2, 3: СЪЩЕСТВУВА ЛИ БОГ	165
РАДИКАЛНИЯТ ПЕРИПАТЕТИЗЪМ. СИГЕР ОТ БРАБАНТ	169
Живот и съчинения.....	170
Вяра и разум	171
Вечността на света	172
Единството на интелекта.....	174
Текст. АВЕРОИСТКИТЕ ТЕЗИ, ОСЪДЕНИ ОТ ЕПИСКОПА НА ПАРИЖ ЕТИЕН ТАМПИЕ НА 7 МАРТ 1277 Г.	177

Джон Дънс Скот	179
Живот и съчинения.....	179
Теология и метафизика.....	180
Еднозначността на битието.....	182
Обективното формално различие.....	184
Приматът на волята.....	185
Текст. „За първия принцип“, IV 91–93.....	187
Немската мистика на XIV в. Майстер Екхарт	190
Живот и съчинения.....	190
Бог като чисто мислене.....	191
Бог като битийна пълнота.....	192
Искрицата на душата.....	193
Възвръщането към Бога.....	195
Текст. Майстер Екхарт: „Парижки въпроси“.....	196
Номинализмът в късната схоластика. Уилям от Окам	199
Уилям от Окам. Живот и съчинения.....	199
Принципът за икономията на мисленето.....	200
Теорията за суппозицията.....	202
Проблемът за универсалиите.....	203
Принципът за Божие всемогъщество.....	205
Теология и философия.....	206
Текст. „Свод на цялата логика“, I 15.....	208

РЕНЕСАНСЪТ НА XII в.

ПРИРОДАТА И ЧОВЕКЪТ / 211

Предговор.....	213
Средновековният символизъм като културно-исторически тип.....	216
Интермедия, чувството за природата.....	245
Понятието за природа.....	261
Първата материя.....	295
Елементи и атоми.....	313
Световната душа.....	337
Съдбата – случаят – чудото.....	355
Вечност и време.....	384
Човекът микрокосмос.....	397
Заключение.....	417
Приложения.....	421

**ФИЛОСОФИЯ
НА ЕВРОПЕЙСКОТО
СРЕДНОВЕКОВИЕ**

Предговор към читателите

НАВЛИЗАНЕТО В ПРОСТРАНСТВОТО НА СРЕДНОВЕКОВНАТА философия и култура, на философията и културата на тази така необичайна и екстравагантна от гледна точка на делничните ни представи епоха е, без съмнение, вълнуваща авантюра. Днес, разбира се, едва ли ще се намери сериозен човек, който да споделя баналното схващане за Средните векове като за своего рода цезура, прекъсване на нормалния ход на европейската цивилизация между светлата Античност и не по-малко светлото Възраждане, като период на дълбок упадък на образоваността и абсолютна безплодност на знанието. Терминът „тъмните векове“, обозначаващ в старата просветителска литература феодалната епоха, днес звучи напълно анахронично и едва ли се нуждае от специално опровергаване.

При все това обръщането ни към Средновековието – както изобщо обръщането ни към миналото – предполага една особена пренагласа на възприятието и мисълта ни, култивиране на нова чувствителност за културни явления, битувачи сякаш и в собствения ни всекидневен живот, но носещи понякога напълно различни значения в онези далечни времена, формирането на усетливост за специфичния светогледен профил на Средните векове е продължителен процес. Той включва в себе си изучаване на множество богословски, философски и литературни текстове, запознаване с архитектурните и художествените стилове, вслушване в църковната и светската музика, най-сетне спускане в дълбинните пластове на т.нар. ниска култура, културата на необразованото, „безмълствено“ множество, представляваща странна амалгама между популярно християнство, останки от езическите вярвания и най-безпросветно суеверие.

Сега ние правим първата стъпка по този дълъг път. Това, че пристъпваме към средновековната култура именно откъм фило-

софията, е особено благоприятно. Ако е вярно, че *философията* е не безцелно мъдруване върху отвлечени и безразлични предмети, а *самият, даден в логоса, в разумното разсъждение, живот*, то несъмнено е, че тя – в своята концентрираност и в смисловата си интензивност – ще ни предостави отличен достъп към най-дълбоките светогледни пластове на изследваната културна епоха, в най-пълна степен ще ни продемонстрира съдържанието и жизнения стил на съответното време.

Поемането по този път предполага известна предварителна „взоръженост“, предпоставяне на няколко изходни „аксиоми“, които ще улеснят придвижването ни в това непривично за нас и неординерно философско пространство. Минимумът на тези предусловия неизбежно трябва да предшества и настоящото изложение.

ЩО Е СРЕДНОВЕКОВНА ФИЛОСОФИЯ?

Водещ белег на европейската средновековна философия е нейната тясна обвързаност с *християнството*, с неговата светогледна доктрина, с неговата ценностна система, с неговите познавателни и общожизнени цели. Тази най-интимна обвързаност предопределя тематичния обхват, изследователските методи и цялостната стилистика на средновековното философстване. Тя може да послужи и като критерий за определяне хронологическите граници на средновековната философия. За начало на европейската философия на Средните векове в такъв случай трябва да бъде посочен II в.сл.Хр., т.е. времето, през което първите християнски апологети осъществяват началния синтез между езическото знание и истините на откровението, а за неин край – XIV в., т.е. времето на „окамятката революция“, разединяваща безвъзвратно разумното изследване от достъпното само по вяра.

Източници

Синтетичният характер на средновековното философстване очертава и границите на източниците, от които черпи мислов-

ното си съдържание и над които се надгражда философията на европейското Средновековие. На първо място това е свещената книга, Библията, в която се съдържа текстуално фиксирана откровенията от Бога истина за съществуващото. От старозаветните книги философски релевантни се оказват най-вече „Битие“, съдържаща по същество изложението на цялостната християнска космология и подхранваща поради това натуралистичния интерес на средновековните мислители, „Песен на песните“, представляваща неизчерпаем източник за средновековната мистика, „Йов“ и „Еклесиаст“, подаващи мощни импулси за изграждането на моралната доктрина на средновековното християнство, а от новозаветните – „Евангелието на Йоана“, посланията на апостол Павел (особено тези до римляните и до коринтяните) и „Апокалипсисът“ или „Откровението на свети Йоан Богослов“. Важна роля за формирането на средновековната философия играят идеите на езическите мислители – най-вече на Платон, Аристотел и стоиците. Наистина, тези идеи Средновековието познава почти изключително опосредствено – чрез съчиненията и коментарите на късноантичните автори. До самия край на феодалната епоха Платон е познат единствено чрез превода на част от диалога „Тимей“; от Аристотел преди средата на дванадесетото столетие са известни само двата кратки логически трактата „За тълкуването“ и „Категории“. Стоическото учение оказва влияние по-скоро чрез дифузията си в неоплатоническите и раннохристиянските текстове, отколкото чрез съчиненията на Сенека; поемата на Лукреций се разглежда като чисто литературно произведение, докато достъпът на атомистическите идеи е максимално стеснен чрез моралното осъждане на философа Епикур.

ОСОБЕНОСТИ НА СТИЛА

Правилното разчитане и тълкуване на средновековните философски текстове предполага осмислянето на специфичния стил на интелектуално поведение на мислителите от тази епоха. Те – както и техните езически предшественици – са насочени към

търсенето на истината, но истината има за тях особен статус, определящ своеобразния маниер на тяхното философстване. Истината, която е целта на философското дирене, е *богооткровена* и е *записана* в свещения текст на Писанието. Бог сам е открил истината за съществуващото и тя ни е предадена в неопорочим вид в книгите на вехтозаветните пророци и новозаветните апостоли. Ролята на философията следователно не може да бъде откривателска, а само тълкувателска. Нейна задача е не разумното конструиране на истината, не „произвеждането“ на истината, а грижливото разчитане на вече съобщената и фиксирана в текст истина. Затова и средновековната философия е по същество *екзегетика*, т.е. тълкуване на текстовете от Светото Писание и от съчиненията на старите църковни авторитети.

Обстоятелството, че истината за универсума е вечноразлична, но и вече откривена и записана, предзадава не само изходните предпоставки, но и крайния резултат от философските изследвания. Истинската християнска философия не прекрива тематичните граници, очертани от Светото Писание, нито пък е възможно нейните изводи да влязат в противоречие с казаното в него. В този смисъл средновековната философия – както и средновековната култура изобщо – е подчинена на един радикален *традиционализъм*, в който нововъведението е нещо крайно подозрително (защото, ако цялата истина вече е казана, ново може да бъде само отклонението от нея, т.е. заблудението и грехът). Литературната дейност пък е само безкрайно благоговейно повтаряне, смирено „иконографично“ изографисване на неизменния светъл лик на богооткровената истина.

Пристрастието към традицията, съпроводено от естествен за философското изследване стремеж към ясна отчленимост на собствените идеи, култивира особената *чувствителност към детайла*, усетливост за най-фините разлики при интерпретацията на даден въпрос. В общите си очертания средновековната философия наистина е скована от конвенционалност на темите, изследователските методи и решенията, но вътре в себе си тя демонстрира изумително богатство от идеи, загатнати най-често чрез изкусното преакцентирание на като че добре познати и дори тривиални неща.

Този тип философстване, насочен към ценностите на традицията, заключен в рамките на една подчертано екзегетична програма, предполага сетива за понякога трудно доловими отлики, изисква многогодишно ученичество и, съответно, благоговейно отношение към всеки, който може да бъде наш учител. Названието *схоластика*, което по-късно придобива подчертано пейоративен смисъл, първоначално изразява единствено общо-разбираемия за Средновековието факт, че всяко знание и всяка мъдрост се придобиват в „школата“ под ръководството на учителя, който остава наш учител завинаги, независимо от бъдещия ни социален или интелектуален статус.

Ролята на учителя придобива такава огромна значимост поради самия механизъм на „преподаване“ на една вече откривена истина (което може да бъде само еднопосочно, а именно – от знаещия към незнаещия), но и понеже всички ние сме само смирените ученици на всеобщия наш Учител Христос, понеже нашето ученичество е не ситуативно, а метафизическо определение на самото ни съществуване.

Доброволното себеустановяване на средновековната философия в положението на ученик и тълкувател на божествената мъдрост определя и характерния ѝ – да го наречем така – *емоционален профил*. В средновековните философски текстове ние изключително рядко ще срещнем себевеличаене на автора, високомерна претенциозност на славолюбивия ум, тщеславно себеласкаене на суетния индивид. Определящата тоналност на философските писания през Средните векове е *смирението*, продиктувано от ясното себесъзнаване на тези мислители не като автентични създатели на собствените си творби, а като инструменти и глашатаи на единната и неделима Божия мъдрост.

Тази пасивна възприемателна позиция спрямо истината изключва, така да се каже, по дефиниция чистия интелектуализъм. Божествената истина се постига не само благодарение на активността на разума, а ни се дарява и по благодат. Това означава, че ние трябва да сме готови да приемем този дар, да го посрещнем и съхраним не само в съкровищницата на ума си, но и в добрата си воля. Затова и самото познание е неосъществимо извън *любовта*, то винаги и непременно е познание-с-любов.

Изключително важно е тези два елемента – смирението и любовта – да се схващат не като външен колорит на средновековния тип философстване, а като негов вътрешен смислов определител, като конструктивно-съдържателен компонент на самото философско учение. Това внимателно и сериозно отношение към „емоционалния профил“ на средновековното философстване ще ни помогне не само да усетим неговия неповторим вкус, но и да вникнем в смисловите му дълбини и (може би) да доизградим сградата на собственото си съществуване.

НЯКОЛКО ДУМИ ЗА НАСТОЯЩОТО ИЗДАНИЕ

Голямото предимство на предлаганото издание е в това, че е предназначено за *свободноизбираема* дисциплина, т.е. че условие за неговото ползване е доброволният избор на читателя му. Това обстоятелство позволява по-свободното боравене с излагания материал и с езика, на който той бива представен. Разбира се, авторът е длъжен да се съобразява с читателската си аудитория, но тук случаят е по-особен – читателите са *лично мотивирани* (доколкото именно свободната воля е тази, която конституира личността), а значи и целещи се по-нависоко, включващи по някакъв начин изучаването на християнската философия на Средновековието в цялостния *проект* на своя живот. Тъкмо поради това и предлаганият текст е замислен като „проективен“. Той, естествено, селектира темите и се стреми да бъде максимално ясен и прозрачен в тяхното излагане и интерпретация. Но той избягва прекомерното им опростяване и банализиране в името на лесната разбираемост, защото всяко душесъграждащо философстване изисква усилие – и най-често голямо усилие. Поради същата причина е избегнато и прекомерното тривиализиране на езика. Ако всеки предмет говори собствения си език, то овладяването на предмета непременно трябва да бъде и овладяване на езика, в който той изразява себе си. Ето защо изложението съдържа разумния минимум от думи и изрази (най-често преведени непосредствено след употребата им), използвани в „жаргона“ на философската медиевистика.

Определящо значение за съдържанието и стила на тази книга има дълбокото ми уважение към неговите читатели. Тъкмо поради това аз не си позволих умаляващото преадаптиране на проблематиката или на изказа. Моето усилие беше насочено към това да се движа на самия предел, там, където е краят на философската пропедевтика и където започва истинското и тематично определеното философско изследване. Доколко това движение ми се е удадало, не аз ще отсъдя.